

УДК: 821.161.2-1.09«19»

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10\(16\)-171-191](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-10(16)-171-191)

Красюк Валентина Леонтіївна викладач української мови і літератури, викладач-методист, Черкаський державний бізнес-коледж, вул. Вячеслава Чорновола, 243, м. Черкаси, 18028, тел.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0001-9259-0914>

Щербина Світлана Іванівна викладач історії, викладач-методист, Черкаський державний бізнес-коледж, вул. Вячеслава Чорновола, 243, м. Черкаси, 18028, тел.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0003-3076-2578>

Палієнко Альона Володимирівна викладач англійської мови, Черкаський державний бізнес-коледж, вул. Вячеслава Чорновола, 243, м. Черкаси, 18028, тел.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0009-0003-1246-0039>

Голібаренко Ірина Володимирівна заступник директора з навчально-виховної роботи, ДНЗ «Черкаське вище професійне училище», вул. Подолінського, 20, м. Черкаси, 18030, тел.: (0472) 71-36-50, <https://orcid.org/0009-0005-3934-7364>

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОСТАТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ ТА ЇЇ ТВОРЧОСТІ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. За часи незалежності нашої держави докорінно змінилось ставлення українців до своєї історії, зокрема й до історії літератури. Звернення до майстрів художнього слова, котрі своєю творчістю і життям, особистою мужністю і любов'ю до рідного краю наближали час відродження нашого народу не є випадковим. Такою постаттю, яка мріяла жити в незалежній Україні і віддала своє життя за це, є талановита, вольова й енергійна поетеса Олена Теліга. У справі відродження вільної України, на думку О. Теліги, визначальна роль належить митцям, адже справжні митці боролися за свободу, людяність і життя упродовж століть. Саме література гартує національну самосвідомість українців і є голосом правди її народу.

У статті досліджено життєвий шлях та становлення талановитої української поетеси Олени Теліги. Незважаючи на те що дитинство Олена Теліга провела в Санкт-Петербурзі, а юність в еміграції в Чехословаччині – ніколи не цуралася свого українського коріння та

була патріотично налаштована. Автори звертають увагу на три етапи історіографії Олени Теліги: перший етап розкриває період становлення Олени Теліги як громадянки і поетеси; другий – видання поезій, які з'явилися після смерті поетеси, публікації спогадів її сучасників та статті, у яких аналізується її життєвий шлях і творчість; третій етап розпочинається за часів незалежності, з'являються вагомні наукові дослідження, літературознавчі статті і праці.

Олена Теліга належала до пласту інтелектуальної української еміграції, стимулом і мотивом діяльності якого стало відновлення і кристалізація національно-визвольного руху. Творча молодь еміграції, до якої належала Олена Теліга, формувалася на межі українського та європейського світів, тому їх ідеалом є людина духовно сильна, мужня і патріотично налаштована. Автори звертають увагу на три етапи історіографії Олени Теліги: перший етап розкриває період становлення Олени Теліги як громадянки і поетеси; другий – видання поезій, які з'явилися після смерті поетеси, публікації спогадів її сучасників та статті, у яких аналізується її життєвий шлях і творчість; третій етап розпочинається за часів незалежності, з'являються вагомні наукові дослідження, літературознавчі статті і праці. «Олена Теліга, як поетка і як революціонерка, як людина взагалі, і як жінка зокрема – це ціла епоха», вона «лишається провідним ідеалом для наступних поколінь» (О. Жданович). Її думки, роздуми, ідеї, настанови, виголошені в поетичних творах, публіцистиці, листах, есе свідчать про вміння Олени Теліги уважно спостерігати дійсність, критично аналізувати, виокремлювати найсуттєвіше і безкомпромісно діяти. Проблеми моральної відповідальності, послідовності у боротьбі й стурбованості майбутнім Вітчизни хвилюють Олену Телігу і визначають її принципову українськість, питомий патріотизм. Вона любила Україну, боліла нею і заповідала нам боротись за її незалежність своєю творчістю і життям.

Ключові слова: Олена Теліга, «празька школа поетів», творча індивідуальність, моральний вибір, актуальність для сучасних українців.

Krasyuk Valentyna Leontiivna teacher of Ukrainian language and literature, teacher-methodologist, Cherkasy State Business College, Chornovol St., 243, Cherkasy, 08028, tel.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0001-9259-0914>

Shcherbyna Svitlana Ivanivna History teacher, teacher-methodologist, Cherkasy State Business College, Chornovol St., 243, Cherkasy, 08028, tel.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0000-0003-3076-2578>

Palienko Alona Volodymyrivna English teacher, Cherkasy State Business College, Chornovol St., 243, Cherkasy, 08028, tel.: (0472) 64-10-00, <https://orcid.org/0009-0003-1246-0039>

Holibarenko Iryna Volodymyrivna Deputy director for educational work, DZ "Cherkasy Higher Vocational School", Podolinskoho St., 20, Cherkasy, 18030, tel.: (0472) 71-36-50, <https://orcid.org/0009-0005-3934-7364>

THE RELEVANCE OF THE FIGURE OF OLENA TELIHA AND HER WORK FOR TODAY

Abstract. Since the independence of our country, the attitude of Ukrainians to their history, in particular to the history of literature, has fundamentally changed. It is not accidental to return to the masters of the artistic word, who with their creativity and life, personal courage and love for their native land brought the time of the revival of our people closer

Such a figure, who dreamed of living in an independent Ukraine and gave her life for it, is the talented, strong-willed and energetic poet Olena Teliha.

In the matter of reviving a free Ukraine, according to O. Teliha, artists play a decisive role, because real artists have fought for freedom, humanity and life for centuries. It is literature that strengthens the national self-awareness of Ukrainians and is the voice of truth for its people. Olena Teliha belonged to the stratum of intellectual Ukrainian emigration, the stimulus and motive of whose activity was the restoration and crystallization of the national liberation movement. The creative youth of emigration, to which Olena Teliha belonged to, was formed on the border of the Ukrainian and European worlds, so their ideal is a person who is spiritually strong, courageous and patriotic. Researchers have shown three stages of the historiography of Olena Teliha: the first stage reveals the period of formation of Olena Teliha as a citizen and poet; the second is the publication of poems appeared after the death of the poetess, the publication of memoirs of her contemporaries and articles analyzing her life path and work; the third stage begins at the time of independence, important scientific studies, literary articles and works appear. "Olena Teliha, as a poet and as a revolutionary, as a person in general, and as a woman in particular, is a whole epoch", she "remains a leading ideal for future generations" (O. Zhdanovych). Her thoughts, reflections, ideas, instructions expressed in poetic works, journalism, letters, essays testify to Olena Teliha's ability to carefully observe reality, critically analyze, single out the most essential and act without

compromise. The problems of moral responsibility, consistency in the struggle and concern for the future of the Motherland concern Olena Teliha and determine her principled Ukrainianism, specific patriotism. She loved Ukraine, cared for it and bequeathed us to fight for its independence with her talent and life.

Keywords: Olena Teliha, "Prague school of poets", creative individuality, moral choice, relevance for modern Ukrainians.

Постановка проблеми. За часів незалежності нашої держави докорінно змінилось ставлення українців до своєї історії, зокрема й до історії літератури. Із спецфондів повертаються твори, які в радянський період зазнали багаторічних нашарувань та ідеологічних звинувачень. Їхні творці теж силоміць були вилучені з літературного процесу та й з пам'яті народу як ідейно-шкідливі. Сьогодні ми вільно говоримо про те, що донедавна замовчувалось. Звернення до майстрів художнього слова, котрі своєю творчістю і життям, особистою мужністю і любов'ю до рідного краю наближали час відродження нашого народу не є випадковим. Такою постаттю, яка мріяла жити в незалежній Україні і віддала своє життя за це, є талановита, вольова й енергійна поетеса Олена Теліга. Щоб правильно поцінувати письменника та його творчість, дослідити шляхи його становлення, треба зрозуміти його добу, а також знати умови, в яких формувався його світогляд та мистецькі й суспільні погляди. Особистостям з таким твердим і незалежним характером, як у Олени Теліги, було важко жити й творити, але мотиви оптимізму й радісного сприйняття життя звучать у її віршах, есе, рефератах та листах до сучасників. Особливо яскравим і актуальним є публіцистичний набуток представниці «романтиків українського націоналізму», який розкрив інтелектуальний, творчий та державницький характер її діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовні дослідження життя і творчості Олени Теліги висвітлено у працях Ждановича О., Клена Ю., Маланюка Є., Пеленської О., Онацького Є., Шевельова Ю., Філіпчук З., Миронець Н., Голембовської Т., Сенік І. Жулинського М. декларують актуальний напрям – незаангажоване включення особи і творчості поетки в український літературний процес та акцентують увагу на всіх аспектах творчості Олени Теліги.

Мета статті - дослідження постаті й творчості Олени Теліги, осмислення творчого доробку та індивідуальності поетеси, актуальність її життєвого вибору, любові й відданості в служінні своєму народові для сучасних її поціновувачів.

Виклад основного матеріалу. Відродження національно-визвольного руху в Україні розпочинається на початку ХХ століття. Про це свідчать події першої російської революції 1905 року. Перша світова війна прискорила розпад двох великих імперій, російської та австро-угорської, які володіли землями України. Сприяло національно-визвольним змаганням повалення самодержавного ладу в Росії у 1917 році. 22 січня 1919 року східні й західні українські республіки об'єдналися в одну соборну державу українського народу – Українську Народну Республіку. Але більшовики, захопивши владу, повели збройну інтервенцію проти незалежних народів і окупували Східну Україну, а Західні землі були поділені між трьома іншими окупантами. В результаті цього до Польщі відійшли Галичина та частина Волині, до Румунії – Буковина й Бессарабія, до Чехо-Словаччини – Закарпатська Україна. Такий історичний поділ тривав до 40-х років ХХ ст.

Поразка УНР багато активних діячів українського відродження викинула за кордон. Вигнанцями стають українські військові, державні діячі, наукова й культурна інтелігенція. Серед них була і родина Івана Шовгеніва. Його до Київської політехніки запросили на роботу як професора якраз напередодні революційних подій 1917 року. В уряді УНР Шовгенів відповідав за організацію шляхів сполучення. Він, українець за походженням, народився в Харківській губернії, був спеціалістом з гідротехніки, а дружина, добра, чуйна жінка, була родом із Поділля. У такій інтелігентній, освіченій родині зростало два сини і донька Олена.

Олена Іванівна Теліга (Шовгенів) народилася 21 липня 1906 року в Підмосков'ї, а дитинство пройшло в Санкт-Петербурзі, де і виявились перші поетичні захоплення та віршування. На виховання дівчинки впливало культурно-мистецьке середовище, відвідування театрів, читання книжок. Батьки ніколи не цуралися свого українського коріння, але в родині панувала російська мова. Цей факт мав свій вплив на формування світогляду майбутньої поетеси. По переїзду до Києва Шовгенівих застає українська революція, і вони приєднуються до активного українства. У Києві Олена навчається в гімназії Дучинської, яка пізніше була закрита більшовиками. Вивчає німецьку, французьку, російську і українську мови, але залишається російськомовною. Дитячим серцем полюбила величний Київ на березі могутньої ріки, але буремні неспокійні роки змушують покинути Україну і виїхати до Чехословаччини [1, с. 162; 2].

На землях, що відійшли окупантам, пришвидшено намагаються асимілювати українців: закриваються українські школи, у вищих

навчальних закладах – кафедри української мови, обмежується доступ до державної служби. Особливого нищення зазнає УРСР, де радянський режим ліквідує все національно свідоме і незалежне. Тут між двома світовими війнами було дві хвилі масового голодомору, придушення повстанських рухів, репресії за навмисне вигаданими звинуваченнями в буржуазному націоналізмі. На думку істориків, тільки Чехо-Словаччина на чолі з президентом Т. Масариком витримала іспит на демократію і підтвердила віковічну дружбу двох слов'янських народів. На відміну від інших окупантів, чеська влада не запроваджує акти геноциду чи упокорення, тому саме тут знаходить прихисток багато вихідців з України. Вони мають змогу навчатися рідною мовою у Празі у Вищому педагогічному інституті імені М. Драгоманова, Українському вільному університеті, Українській мистецькій студії та інших навчальних закладах. У Подєбрадах було відкрито Українську господарську академію, ректором якої став професор І. Шовгенів і де до навчання приступило багато українських студентів.

«Історичні відомості про культурні та політичні відносини між українським та чехо-словацьким народом показують нам, що обидва ці народи, яким доля судила бути сусідами, були добрими сусідами від найдавніших часів протягом майже тисячоліття від Х до ХХ ст.», – виголосив у промові на святочній інавгурації Українського Вільного Університету у Празі 23 жовтня 1921 р. перший ректор Олександр Колесса [3, с. 70]. Доречно навести окремі факти на підтвердження думки цього українського мовознавця, який з 1923 по 1939 рік був професором Карлового університету і велику увагу приділяв роботі студій про творчість Т. Г. Шевченка. Дійсно, ще за часів Київської Русі в період князівства Володимира Великого стикалися «обі держави безпосередньо». Чешками були дві жінки Володимира: від одної мав сина Вшеслава, а від другої – Святослава.

Історія боротьби чеського народу, його визвольні устремління привертала увагу багатьох українців. Серед них – Т. Г. Шевченко, який в поемі «Іван Гус» розповідає про долю письменника, проповідника, ректора Празького університету і великого чеського мученика Яна Гуса (1371 – 1415). Твір має присвяту Павлу Шафаріку, одному з натхненників слов'янського єднання, оборонцю української та інших пригноблених слов'янських мов. У поемі «І мертвим, і живим...» Шевченко згадує чеського і словацького поета, ученого Яна Коллара, праці якого мали вплив на ідеологію майбутніх кирило-мефодіївців та Вацлава Ганка, поета, перекладача, який належав до діячів чеського відродження. Коли твори Шевченка були заборонені в Україні, їх перекладав видатний чеський поет, прихильник України Йозеф Фріч.

У 1876 році у Празі з ініціативи видатних українських громадських діячів Олександра та Софії Русових було видано найбільш повне нецензуроване видання «Кобзаря». Софія Русова як літературознавець і професор педагогіки з 1923 року читала лекції в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, де навчалась Олена Теліга. В цьому навчальному закладі працювали відомі українські вчені Л. Білецький, Д. Дорошенко, В. Сімович, Д. Чижевський та ін.

Славіст, мистецтвознавець Оксана Пеленська, яка багато зробила для впорядкування творчих набутоків українських митців у Празі зазначала: «Улас Самчук колись писав: «Не шукайте Україну біля Дніпра, а шукайте її в Нью-Йорку, в Лондоні». Я додала б – шукайте Україну в Словаччині і Чехії. Без них повного образу України немає.» [4; 5, с. 141].

У чехо-словацьких вищих закладах навчалися майбутні письменники Євген Маланюк, Наталя Лівницька-Холодна, Олег Ольжич, Юрій Дараган, Оксана Лятуринська, Леонід Мосендз, Юрій Липа, Олена Теліга, майбутній засновник та ідеолог ОУН Юліян Вассиян та ін. Це були молоді свідомі сили, той пласт інтелектуальної української еміграції, який поразку визвольних змагань 1917-1921 років сприйняв не як ганьбу, а як стимул і мотив до відновлення і кристалізації національно-визвольного руху. Творча молодь еміграції, до якої належала Олена Теліга, формувалася на межі українського та європейського світів, тому їх ідеалом є людина духовно сильна, мужня і патріотично налаштована. На їх думку, тільки така сильна духом людина, з активною позицією, відповідальна за долю нації може відродити Україну. З таких однодумців було сформовано ядро «празької школи поетів». Саме тут, у Празі, як зазначав М. Жулинський, склалось творче «Я» Олени Теліги.

Особливе значення для Олени має Подєбрадський період її життя. Він насичений надзвичайно цікавими й різноманітними знайомствами і зустрічами, зокрема із молодим українським актором-аматором Василем Куриленком. Добре начитаний, орієнтований в поточній літературі, помітивши в ній поетичні задатки, намагається повернути дівчину до українства Миколою Сціборським, який володів даром слова та глибиною переконань. Також значний вплив мав Леонід Мосендз, відомий учений, талановитий поет, колишній вояка УНР. Він допомагав Олені у вивченні рідної мови, готував її до вступу в інститут та допомагав знайти те середовище, яке могло не лише її зацікавити, а й виявити творчі можливості. Стати палкою прихильницею всього українського сприяв шлюб з Михайлом Телігою, кубанським козаком,

недавнім старшиною Української армії. Він мав виразно національну позицію і свій ідейний вибір зробив ще в період національно-визвольних змагань. Оpubлікувавши перші вірші у львівському часописі «Літературно-науковий вісник» (1928 р.), майбутня поетеса знайомиться з відомим літературним критиком, пристрасним і безкомпромісним полемістом Дмитром Донцовим, якого вважали батьком українського націоналізму і під впливом якого відбувається самоствердження Олени Теліги, формується сильний, дієвий характер, висока моральна дисципліна.

Батько І. Шовгенів так говорив дочці: «Україну кожен носить у серці саме таку, яку виборов у важких змаганнях із собою, зі світом. І ти її знайдеш сама. Це буде важко, але ти любитимеш її більше, бо це буде дійсно твоя Україна» [2]. Відомий факт, що на одному із зібрань інтелігенції, де були присутні російські монархісти, пролунали зневажливі слова про українську мову. Це дуже обурило і роздратувало дівчину, яка заявила, що «собача мова» є її рідною мовою. Після цього випадку з емігрантами-українофобами Олена почала розмовляти лише українською мовою. Так стверджувалася національна позиція, робився свідомий вибір юної Олени, поволі, майже непомітно, але нестримно.

До сучасного читача дійшло лише 38 поезій, одне оповідання, 16 публіцистичних творів і літературно-критичних статей та 65 листів Олени Теліги. Це невелика за обсягом творча спадщина, але з часу перших відгуків на твори «поетки вогненних меж» опубліковано багато наукових досліджень, праць, публіцистичних нарисів і художніх творів [6, с. 43].

Вітчизняні науковці пропонують виділити три етапи історіографії постаті Олени Теліги, як і рекомендував літературознавець Ю. Шевельов. Отже, перший етап дослідження припадає на 1930-ті роки та початок Другої світової війни. Він визначений як прижиттєвий і розкриває період становлення Олени Теліги як громадянки і поетеси. Це був її діалог з громадськістю, донесення своїх світоглядних позицій та удосконалення поетичної майстерності. У 1928 році у журналі «Вісник» було надруковано поетичні твори «Весняне» й «Тільки вечір злітає на місто». Критики звернули увагу на питання ідентичності в ліриці Олени Теліги, стильову та ідейну визначеність її поезії. Одним з першим відгукнувся на поетичні самовизначення поетеси Юрій Клен у статті «Ще раз про сіре, жовте і про Вісникову квадригу» (1935 р.) [7, с. 421]. Він зарахував Олену до «вісниківської квадриги» разом з такими поетами, як Леонід Мосендз, Євген Маланюк, Олег Ольжич. Дмитро Донцов як редактор, видрукувавши цю статтю на сторінках «Вісника»,

відніс і Юрія Клена до цієї талановитої когорти поетів, які визначили неоромантичну течію в українській емігрантській літературі міжвоєнного двадцятиліття. Ідеолог українського націоналізму небезпідставно називав цих поетів «трагічними оптимістами», прихильниками «особливої філософії життя», «авангардом, сильним і відважним, нового мистецтва». Стаття «Трагічні оптимісти» (1936 р.) дала поштовх до досягнення творчості поетеси, визначила її пріоритетне місце в літературному процесі, зафіксувала власний шлях та окреслила світоглядні координати «трагічної оптимістки».

Зустрічі з публікою, читання творів перед молодіжною аудиторією, полемічні виступи, вірші-присвяти, вірші-відповіді, зокрема колегам по перу Н. Ливицькій-Холодній, В. Куриленкові, Л. Мосендзу, коханому «Чоловікові» чи відповідь недругам «Чорна площа», роблять Олену Телігу улюбленицею слухачів. Виходять перші дослідження і відгуки. Олег Штуль, автор статті «З ритмом життя» (1937), розглядає енергійну громадянську та творчу діяльність поетеси, Є. Ю. Пеленський досліджує різні аспекти гордої жіночої сутності її любовної лірики. Симон Наріжний у книжці «Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами» (Прага, 1942) фіксує з'яву нової талановитої постаті в еміграційному літературному просторі, визнає творчі досягнення О. Теліги, назвавши її «видатною українською поетесою» поряд із Наталеною Королевою, Наталею Ливицькою-Холодною та іншими мисткинями красного письменства. Ця робота підсумовувала початковий етап прижиттєвої критичної рецепції Олени Теліги.

Другий етап розпочинається після Другої світової війни. У 1946 році вийшла друком збірка поетеси «Душа на сторожі», 1947 року – «Прапори духа». Видання поезій, які з'явилися після смерті авторки, було укладено другом і першим біографом О. Теліги Олегом Штулем (псевдонім – Жданович), очільником Культурної референтури ОУН, який зберіг копію рукописного альбому поетки. У передмові до першої збірки зазначалось «Вірші ці – відомі зі сторінок журналів – в сукупності творять певного роду підсумок мистецької та ідейної дороги поетки-революціонерки: починаючи з її молодечих поривів за далекими обріями й поступового усвідомлення себе й українського світа в поезії аж до включення в організовані лави української Революції» [1, с. 159].

Перша аналітична стаття «Шлях до класицизму» (1946 р.) була написана з нагоди виходу у світ збірки «Душа на сторожі». У ній автор В. Державин обґрунтував свою думку про тяжіння поетеси до стильової течії неокласиків. Пізніше про це він скаже і в статті «Заповіт Олени

Теліги», заперечуючи твердження Ю. Шевчука-Шевельова про її неоромантичний («альбомний») характер поезії.

Спогадами про Олену Телігу в післявоєнний час діляться її сучасники М. Бачинська-Донцова, Ю. Бабій, С. Кушніренко, С. Литвиненко та ін. Вони добре знали Олену, розуміли шлях її становлення як національно свідомої громадянки і поетеси, цінували її творче надбання. С. Гординський, пишучи про зустріч з Оленою Телігою, ставить її постать поряд з Лесею Українкою. «Було щось, що їх близько одну з одною єдало, якийсь поетичний тембр, інтонація — ці, чи не найважливіші в поезії елементи; при всій тій спільності, її — Теліги, голос був зовсім власний, щирий і непідкуплений. Може вперше в українській поезії те, що ми звемо жіночим комплексом («евіг вайбліхес») мистецтва. В неї було якесь велике відчуття жіночої великості, якоїсь еманципації, що вселюдно формувала свій власний духовий світ. Цей комплекс ставав у її поезії елементом драматичного напруження, конфліктом, що інтригує увагу й почуття. Все те, в результаті, дало своєрідну постать української поезії, що «підвладна власним, не чужим законам». У її поезії навіть досить рідкі моменти чоловічого характеру, що в кого іншого могли б вражати, як позування, виходили якось природно і щиро. В неї не було, власне, розриву між життям і творчістю» [1, с. 244-245].

Письменник-емігрант Є. Маланюк у своїй «Розповіді про Лену» писав, що визначальну роль у життєвому виборі Олени Теліги відіграла саме її особистість, бо особистість цієї жінки була більша за її літературну спадщину: «...вся її величезна насага динамікою духовою і психічною пішла власне в батьківщину, тим більш сильно, тим більш динамічно, що вона дивилася на неї очима людини вже дорослої і вирослої поза батьківщиною. Це також має величезне значення, бо часом еміграція, чужина дає зовсім іншу перспективу. Крім того, вона вже дивилася крізь призму історії нашої долі земної, як народу, і тому всю свою величезну духову енергію вона вклала у велике почуття до Батьківщини» [8, с. 330]. Своєрідним ключем до розуміння «поетки з Божої ласки» стає стаття критика-публіциста Д. Донцова «Поетка вогняних меж», у якій він аналізує творчість поетеси, вважаючи, що «вона лишила нам взір справжньої панської поезії в найкращім значенні слова, поезії, позбавленої всього вульгарного, простацького» і ставить її ім'я серед найталановитіших представників світової та української літератур [9, с. 431]. Донцов констатує: «Поява її, що ввірвалася в наш «сірий натоп» межидіб'я з своєю горіючою «душею в червоній амазонці» є проречистий знак, що невидимими, таємними путями на

руїнах і згарищах минулої слави росте й формується наново з старого коріння володарно-панський дух нової провідної верстви нової України!» [9, с. 435]. Автор вірив, що органічне поєднання ніжності і мужності, віри та любові стане взірцем для майбутніх поколінь, «щоб – «по слідах її скошених кроків» ішли тисячі ніг. Шляхом неминучим для нації з великим майбутнім» [9, с. 437]. Грунтовне видання «Олена Теліга: Збірник (Детройт, 1977; Київ, 1992), яке містило добірку творів поетеси та присвячених їй критичних розвідок, стало підсумком півстолітньої історії вивчення життя і творчості О. Теліги.

Різноаспектний розгляд життєвого шляху та творчої спадщини поетки розпочинається наприкінці 1980-х років (третій етап), адже Олена Теліга залишалась майже незнаною для українців. Першим правду про велику громадянку доносив у своїх публікаціях, зокрема у журналах «Україна», «Дніпро», Леонід Череватенко. За часів незалежності розпочинається глибоке осмислення творчого доробку цієї поетки, з'являються вагомні наукові дослідження, літературознавчі статті і праці. Наприклад, М. Ільницький творчість Олени Теліги подає у контексті празької школи та всієї еміграційної літератури I пол. ХХ ст. Про це йдеться у його дослідженнях «Західноукраїнська та еміграційна поезія 20-30-х років» (1992 р.), «Від Молодої Музи до «Празької школи» (1995 р.). У 2009 році ним створено найповнішу антологію «Поети Празької школи». Історико-літературний матеріал детально опрацьований науковцем М. Жулинським, зокрема у книзі «Олег Ольжич і Олена Теліга. Нариси про життя і творчість» (2001р.). Б. Червак репрезентує біографічний нарис «Олена Теліга. Життя і творчість» (1997). «Нескореній музи» присвячені публікації Тараса Салиги, Юрія Коваліва та ін.

Вивченням і популяризацією життя і творчості поетеси довгий час займається відома дослідниця, доктор історичних наук Н. Миронець у фундаментальному виданні «Олена Теліга. О краю мій... Твори, документи, бібліографічний нарис» засвідчує, що «феномен О. Теліги поступово перетворюється в інтегровану частину української культури, вносить у неї сильний ідеолого-естетичний струмінь, що означував цілу європейську культуру того часу. Репрезентований матеріал не лише доповнює спадщину празької школи, але є вагомим внеском у розвій вітчизняного літературного процесу [10, с. 79]. Але потрібно погодитись з думкою науковців, що «хоча появилoся вже чимало праць компаративного характеру, однак декларативними, досі аналітично не перевіреними залишаються твердження про її взаємини з попередниками, сучасниками й наступниками. Так, скажімо, ще навіть

не ставилося питання про характер зв'язку поетеси з великою шевченківською традицією; конкретнішими і все ж фрагментарними є дослідження цієї постаті на тлі Празької школи, а надії впливом на творчість наступних поколінь, зокрема шістдесятників, українське літературознавство лише зараз починає задумуватися». [6, с. 48]. Поетична спадщина свідчить про самобутній і могутній талант Олени Теліги. На думку авторів, вона все ж таки неоромантик, її художнє мислення метафоричне й афористичне, а поезія – вагома за змістом і художньо виразна й довершена. Її лірика – це сплав ніжних і вольових мотивів, тема кохання розкривається у поєднанні з любов'ю до України, тому вона співзвучна з поезією Є. Маланюка, О. Ольжича, Л. Костенко, Д. Павличка. Поетеса подає нову концепцію ліричної героїні – однодумця і соратника чоловіки у боротьбі за незалежність Батьківщини. Це була поезія, мужня не по-жіночому, яка продовжувала ідеї Лесі Українки і збагачувала українську літературу неповторними стильовими рисами. Неначе карбовані, рядки віршів О. Теліги були наповнені ліричним струменем надзвичайної сили й цілісності. Поетеса домагалась художньої виразності й лаконічності образу. Волелюбний образ її героїнь розкриває сутність самої поетеси-патріотки, прихильниці дієвого шляху боротьби за свободу й щастя рідної землі:

Та там, де треба, я тверда й сувора:

О краю мій, моїх ясних привітів

Не діставав від мене жодний ворог [11, с. 21].

«Створивши свій власний художній світ, поетеса передала прагнення цілого покоління. Вірші її перейняті вірою, політі власною кров'ю» [12, с. 8].

Своєрідним моральним заповітом, щирим зверненням до своїх однодумців і майбутніх поколінь є вірш «Сучасникам». У ньому поетеса показує співвітчизникам істинну любов до України, прагне наповнити їхні серця бажанням служити Батьківщині ділом, конкретними справами, бути здатними попри всілякі труднощі здобувати волю. Життєствердний характер вірша наповнюють художні засоби, зокрема, епітет – «святий союз», метафора «біль бринить», «купати душу в зливі», «сміх рветься», антитеза «Мій біль бринить, коли сміюся», риторичний оклик: «Не треба слів! Хай буде тільки діло!». Символами неспокою, незламності духу, оновлення життя є образи вогню, води, вітру. Лірична героїня твору, вразлива, але водночас мужня й безкомпромісна, вміє і радіти, і страждати. Вона не вимагає від своїх послідовників зречення власних інтересів заради боротьби, але перед ворогом, стверджує вона, ніхто не має права бути

слабким. Отже, на думку Олени Теліги, почуття патріотизму у сучасників повинне бути дієве, щире, а не плакатне. Воно виявляється в умінні чесно виконувати справу, йдучи до заповітної мети, не забуваючи й про радощі, які дарує доля.

Пристрасна, чуттєва натура Олени радість життя ототожнює з бажанням і вмінням любити. Любовна лірика її сповнена шквалом почуттів і шляхетної еротики, а кохання є Божим даром, святинєю для ліричної героїні вірша «Літо». Цей твір належить до неперевершених зразків любовної лірики. Любовне переживання в цій поезії породжене літом, найбільш сонячною порою дозрівання, наповнення й росту і є вершиною кохання, коли душу переповнюють злива і сила емоцій. Літня спека, «сонні трави», сонце творять містерію кохання, передають злитість з природою ліричної героїні, наповнюють щастям кохання:

І за те, що стільки уст палило

І тягло вогнем спокус,

І за те, що замінить несила

Ні на що – твоїх єдиних уст [11, с. 16].

Повноту і радість буття, переливи різних настроїв з ледь вловимими нюансами авторка фіксує, використовуючи метафоричні епітети («схвильоване колосся»), свій улюблений прийом поєднання метафори з порівнянням («П'яним сонцем тіло налилося, тане й гнеться в ньому, мов свіча»), злиття метафори з метонімією («Топчуть ноги радісно і струнко/ Сонні трави на вузькій межі»).

Творчий доробок поетеси засвідчує, що поетичне слово майстрині було ніжним, чуттєвим, небуденним і водночас лаконічним, гострим і хоробрим. Її художнє слово вчило любити й боронити рідну землю і було звернене, в першу чергу, до майбутніх поколінь українців. Олена любила життя, «не мала права сумувати», вміла дивувати, незважаючи на тяготи емігрантської долі. Образи її ліричних героїнь не були штучними, вони розкривали особливості її характеру, вдачу, поривання.

Твором, що найбільш чітко виражає позицію О. Теліги про місце української жінки в суспільстві, в боротьбі за націю і незалежність держави є вірш «Мужчинам» (1932). На її думку, місія жінки в тому, щоб дарувати чоловікові свою ніжність, віру в їхню міць і цим підтримувати бойовий дух. Але коли над рідним краєм нависає загроза і потрібно отримати перемогу в передчутті бою, що наближався, українська жінка стає поряд з чоловіком, уливається до лав захисників.

«До речі, ота страшна війна, яку веде наш народ проти російського агресора, поезія Олени Теліги може дуже багато дати для того, щоб зрозуміти, що не тільки ті вольові мужчини, не тільки вояки-

мужчини, але й жінка, яка в нас асоціюється з тим, що вона є беззахисною, що вона є, може, м'якша, ніж чоловік, вона відіграє своє значення. Ми маємо приклади, коли багато жінок бере участь у боротьбі проти того ненависного агресора, який сьогодні окупує Україну» [4]. Ідеї, проголошені в цьому вірші, були розвинуті й у публіцистичних творах, зокрема в статті «Якими нас прагнете?» О. Теліги у полемічній формі дорікає чоловікам-письменникам за те, що українська література має три типи жінок: жінка-рабиня, жінка-вамп і жінка-товариш. Авторка вважає ідеалом таку українську жінку, яка б залишалася жінкою, але в боротьбі за життя і націю була б вірним соратником чоловікові. Цю думку вона обстоюватиме також у листах, зокрема до Н. Ливицької-Холодної, в статті «Сліпа вулиця (Огляд жіночої преси)» (1938). Її поетична, публіцистична й епістолярна спадщина характеризує саму ж Олену Телігу як жінку освічену, розумну, привабливу і мислячу, обізнану з вітчизняною та світовою літературою. Так, у статті «Якими нас прагнете?» вона згадує твори 34 авторів.

Ще в період свого поетичного становлення у листі від 17 жовтня 1928 року до Д. Донцова вона повідомляла, що добре знає російську, чеську, німецьку та французьку мови, а над українською ще працює, щоб володіти нею як рідною. Пізніше Олена вивчила і спілкувалася польською мовою. Знання мов сприяло формуванню літературних знати особливості і творчі досягнення поетів різних літератур. З цього ж листа довідуємось, що вона добре знайома з М. Рильським і любить його, читала Зерова, бажає прочитати Плужника і Філіповича. Своїми улюбленими авторами називає Гамсуна і Зудермана, читала Бодлера і Рільке, досить добре знайома з чеською літературою і дуже любить Махара. Олена уважно слідкувала і високо цінувала творчість своїх знайомих поетів, висловлювала відверті судження й оцінки. Про те, наприклад, як змінювалися її оцінки творчості Олега Ольжича довідуємось із листа Н. Ливицькій-Холодній (15 липня 1932 р.), в якому зазначалось, що «ти занадто переоцінюєш Ольжича. Я теж його люблю за оригінальність і якусь культурність його творчості, але чуття і йому брак. Одноманітні у нього все ж таки вірші і холодні, хоч і пересякнені патосом». А в листі до Б.-І. Антонича від 6 квітня 1937 р. вона зізнається: «Є у мене такий вірш, де я вертаюся з кав'ярні додому, після довгої розмови з чужинцем, до своєї кімнати, «де між книжок, не збагнуті для тебе, мені ж найближчі – Ольжич і Антонич» [9, с. 223].

З 1929 року подружжя Теліг переїздить до Польщі, живуть у скруті і тузі за Батьківщиною. В 20-30-х роках тут знаходиться активна частка українців, які намагались правдиво інформувати міжнародну

спільноту про події на українських землях. У Варшаві Теліги знайомляться з однодумцями, у них складаються дружні стосунки з одним із провідників ОУН Олегом Ольжичем. Саме він запропонував Олені роботу в культурній референтурі ОУН. Для ідеологічної, освітньої, видавничої, культурної діяльності потрібні були особистості яскраві, творчі, активні, з неабиякими організаторськими здібностями. Такою була Олена Теліга. Ідеї визволення України з-під іноземної окупації та встановлення незалежної соборної Української держави стали близькими і обов'язковими як для свідомої українки. З 1939 року Теліги перебувають у Кракові, що був центром українського громадсько-політичного життя. Тут Олена очолює мистецьке товариство «Зарево», стає автором кількох ідеологічних та програмних творів. На доручення Проводу ОУН складає збірник української патріотичної лірики, щоб активізувати просвітницьку роботу серед українців, організовувати читання й виступи в школах, гуртках та літературних вечорах. Антологія мала пророчу назву «Буде буря!» з вірша С. Левченка «Візія». До неї ввійшло 65 віршів, 34 з них – українських поетів» [1, с. 173].

З вбивством Є. Коновальця радянським агентом у 1940 році ОУН розпалась на поміркованих ОУН-М, лідером яких став А. Мельник, і революційних ОУН-Б (керівник С. Бандера). І хоча ці дві групи об'єднувала одна мета – вільна Україна, О. Теліга підтримувала методи боротьби мельниківців. Повернення на Батьківщину з метою визволення рідної землі від ворога вона сприйняла з оптимізмом. Своє першочергове завдання вбачала у відродженні довіри до українського слова, до української книжки як до «духовної зброї». За приклад брала діяльність великого політика й діяча Івана Мазепи, який для зміцнення української державності і єдності нації зміцнював дух народу, будував палаци, храми, академії, школи. У рефераті «Вступне слово на Академію в честь Івана Мазепи» О. Теліга називає його символом справжнього голови держави і символом змагання за її суверенність.

Сподівання на національне й культурне відродження України надавали сили і наснаги. Разом з письменником У. Самчуком О. Теліга 15 липня 1941 року нелегально перетнули річку Сян і опинилися в Україні: спочатку у Львові, а потім у Рівному і Києві. У Рівному поетка співпрацює з газетою «Волинь», яку редагує У. Самчук і на сторінках якої (осінь 1941 – початок 1942) друкуються її публіцистичні твори «Перед брамою столиці», «Розсипаються мури», «Братерство в народі», «Прапори духа», «Нарозтіж вікна». Публіцистика найглибше і найповніше розкрила сутність О. Теліги як жінки вольової, відповідальної

за майбутнє України. Письменниця роздумує над питаннями формування української нації, виховання патріотичних почуттів. Ці дуже важливі і актуальні посили звернені в основному до молоді. «Перед нашою молоддю стоїть блискуче завдання – стати батьками майбутньої нації»-, так зазначала Олена Теліга в статті «Сила через радість» [11, с. 102].

У справі відродження вільної України, на думку О. Теліги, визначальна роль належить митцям, адже справжні митці боролися за свободу, людяність і життя упродовж століть. Саме література гартує національну самосвідомість українців і є голосом правди її народу.

У статті «Партачі життя» (До проблеми цивільної відваги) поетка звертається до відомих постатей в українській літературі, які стали символами відваги і мужності. Серед них Тарас Шевченко, Олена Пчілка і Леся Українка, Василь Стефаник, Дмитро Донцов, Микола Хвильовий. За зброю у формуванні почуття гідності й самоповаги вони взяли слово. Як приклад наводить діяльність Олени Пчілки, яка виховувала своїх дітей у повазі до рідної мови і народу, перекладаючи для них підручники українською мовою. Сама говорила теж українською, на відміну від деяких українських патріотів, які користувалися російською. У Полтаві (1903 р.) на відкритті пам'ятника І. Котляревському не прислухалась до заборони виступати українською і святкову промову виголосила рідною мовою. Лесі Українці також притаманна цивільна відвага як глибока духовна потреба. Своєю боротьбою з хворобою, тематикою творчості поетка давала приклад до наслідування. В. Стефаник та Д. Донцов теж творили образ нового українця, «закликали до боротьби і змагання, до великих пристрастей і почувань» [11, с. 117]. Завзятим ворогом усіх партачів називає Теліга М. Хвильового, який «волів вибрати Творчу Смерть, аніж бездарне життя. І як правдивий, великий мистець – він не помилився. Вистрілом у свою голову він забив не лише себе. Він розстріляв однією кулею в багатьох серцях безвольну нерішучість і рабську покірність, яку розстрілював за життя словами» [11, с. 120]. Як пише О. Теліга, «партачі життя - це є ті люди, що не мають звичайної, не геройської, а буденної відваги, без опертя якої найвищий героїзм зависав в повітрі, не пустивши коріння ані в землю, ані в маси» [11, с. 107]. Головним партачем життя, політики і передусім душ молоді, на думку поетеси, є В. Винниченко. Його «теорія чесності з собою», як вважала О. Теліга, ні до чого не зобов'язувала... Це штовхало молодь на бездоріжжя аморальності, безхребетності [11, с. 118]. Говорячи про партачів життя, тобто пристосуванців, лакеїв, вона підтримує думку англійського

письменника і публіциста Т. Карляйля про те, що один герой не змінить становища, потрібно змінювати світ, де кожен би відчував себе українцем. Як згадував О. Жданович, О. Теліга сама була людиною цивільної відваги, бо вмiла смiливо сказати нi, коли вимагали сказати так.

Науковець М. Жулинський звертає увагу на цю проблему в сьогоденнiй Укpaїні: «Чому ж ми у своїй державі не чуємося людьми цивільної відваги, чому нас не тривожить оце «олив'яне лице юрби», чому ми, українці, дозволяємо, щоб нові партачі життя затискали нас в «олив'яних кліщах» байдужих до національної справи обличч? Чому нас не тривожить брак громадянської мужності в тих, хто за своїм національним покликанням і державним обов'язком повинен повсякчасно боротися з тими «партачами життя»? Наша громадянська пасивність, моральна знесиленість і духовна апатія є принагідним ґрунтом для проростання нової рабської психології, яка готова втішатися фальшивим блиском словесного торжества національних ідеалів, коли насправді ще так багато треба докласти сил і мужності, щоб постала українська Україна. Можливо, пророчими є слова Олени Теліги» [13]. Отже, проблеми, на яких зосереджувала свою увагу О. Теліга у I пол. XX ст., є актуальними і в наш час. «Завданням українського національного мистецтва є виведення всіх тих цінностей, які б скріплювали, а не розслабляли душу нації...» [11, с. 143]. Суголосні думки звучать і в промові Ліни Костенко «Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала». Обидві ці великі українки говорять про болісні аспекти самоідентифікації українства.

О. Теліга горіла вірою в те, що Українську державу треба будувати у свідомості кожного українця, запалювати вірою кожного в її неминучу прийдешність. У публіцистичних замітках «Розсипаються мури» (5 жовтня 1941 року) вона стверджує, що такий історичний момент настав, адже «валиться та ненависна будова», яка роз'єднувала українців Сходу і Заходу України, відділяла східних українців від усього світу і від справжнього розуміння подій у світі. Говорячи про необхідність об'єднання цих двох частин одного народу, авторка наголошує на ствердженні почуття національної свідомості, національної гідності, почуття нерозривної їх єдності. Вона вірить у перемогу над ворогом, але вважає, що «першочерговим завданням українців Заходу є всілякими засобами і можливостями розбити глуху стіну непорозуміння і збудити в душах братів-українців заглушені національні почуття». [11, с. 145].

Фальшиве сталінське гасло про дружбу і братерство народів викрите О. Телігою в статті «Братерство в народі». Як зауважує авторка, «штучне братерство – це ніщо інше як знуцання над Україною». [11, с. 137]. Ідеї інтернаціоналізму прикривали справжню суть тоталітаризму: нищення всього українського, незалежного, волелюбного. Проти насаджуваних постулатів виступив письменник М. Хвильовий, який устами одного свого героя говорив, що «компартия стала собирателем руських земель», [11, с. 138]. і який запропонував іншу формулу братерства: брат у народі, братерство крові, український націоналізм. На переконання О. Теліги, на користь націоналізму говорить факт підтримки білою еміграцією терору червоної Москви над віковичним своїм ворогом – Україною. «Це нам, усім українцям, відкрило очі назавжди. Всі побачили, що жодного інтернаціоналізму нема й не буде. Отже, можна лише служити якійсь нації, або чужій московській, або своїй – Україні» [11, с. 139]. Брехлива радянська, а потім і російська пропаганда мала потужну руйнівну силу, нищила українські національні цінності, призвела до кровопролиття під гаслами денацифікації, просуваючи ідеї «руського міра». Звернені в майбутнє наративи О. Теліги знайшли, на жаль, своє підтвердження в наш час.

Болісні роздуми про нищення в зародку всього українського, а особливо правдивого українського мистецтва більшовицькою Москвою, яка нав'язувала лише заангажовані радянські ідеали, бо вікна на Захід були закриті, лягли в основу статті «Нарозстіж вікна». Це остання прижиттєва публікація, надрукована 8 січня 1942 року, в якій авторка прагне сказати правду про життя в радянській державі. О. Теліга пише про найбільш закриту країну світу, в яку не поступає свіже повітря, бо всі щілини заткнуті. Цей стан вона образно назвала ватою. Порвати ту вату зможе та сила, яку боялись і нищили. «І ось – сталося!...міцним рвучким рухом відчинити нарозстіж вікна, пити свіже, насичене бурєю повітря. Крізь ці вікна вони побачать далекі обрії, широкі дороги, по яких невпинно йде вперед правдиве непідроблене життя з усіма його прекрасними дарами, які даються – лише сміливим». Навіть останні рядки її роздумів про долю українців проникнуті вірою у краще майбутнє.

Одержима ідеєю національного визволення, емігрантка О. Теліга 22 жовтня 1941 року повертається до Києва, долучається до діяльності однодумців-патріотів. Громадська діячка і поетеса була в центрі всіх найважливіших культурно-політичних починань у окупованому німцями Києві. Її було обраною Головою Співки письменників України, вона увійшла до складу створеної за ініціативою Олега Ольжича

Української Національної Ради, працює в редакції організованого нею літературного тижневика «Літаври». Цей друкований орган став центром творчості і виховання зокрема молодих письменників, які зазнали значного впливу соціалістичного реалізму. Незважаючи на труднощі, холод і голод, Олена Теліга веде активне громадське і літературне життя, бореться з більшовицькою і німецькою окупацією, боронить суверенітет української духовності.

Не могла пройти поза увагою німецьких властей діяльність українських націоналістів. По Україні прокотилася хвиля арештів, було розстріляно сотні українських патріотів. Нависла небезпека й над Оленою Телігою. В грудні було заарештовано співробітників «Українського слова». Газета перестала виходити, було закрито й «Літаври». На пропозицію покинути місто ця мужня жінка відповідала відмовою. «Коли ми, поети, - казала Олена Теліга, - пишемо про відвагу, твердість, шляхетність посвяти й цими творами закликаємо та шлемо на небезпеку інших, то як можемо ми самі цього не робити? Справжня поезія – це не видумана комбінація, це вплив душі». Ці переконливі слова і вчинки характеризують всю Олену, зміст її життя [13].

9 лютого 1942 року О. Теліга, прийшовши до Спілки українських письменників, потрапила в засідку гестапо, а 22 лютого разом з іншими націоналістами була знищена в Бабиному Яру. Загинув також і чоловік Михайло Теліга. В боротьбі за визволення України тисячі членів ОУН стали жертвами гітлерівського терору:

*І в павутинні перехресних барв,
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:*

Гарячу смерть, не зимне умирання [11, 1977, с. 25].

Є свідчення, що у камері, де знаходилась О. Теліга, її рукою був зроблений напис: «Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга», зверху було викарбувано стилізований під меч тризуб [1, с. 205].

Висновки. Отже, «Олена Теліга, як поетка і як революціонерка, як людина взагалі, і як жінка зокрема – це ціла епоха», вона «лишається провідним ідеалом для наступних поколінь» [1, с. 159]. Її думки, роздуми, ідеї, настанови, виголошені в поетичних творах, публіцистиці, листах, есе свідчать про вміння Олени Теліги уважно спостерігати дійсність, критично аналізувати, виокремлювати найсуттєвіше і безкомпромісно діяти. Проблеми моральної відповідальності, послідовності у боротьбі й стурбованості майбутнім Вітчизни хвилюють Олену Телігу і визначають її принципову українськість, питомий патріотизм. Вона любила Україну, боліла нею і заповідала нам боротись за її незалежність своєю творчістю і життям.

Література:

1. Жданович О. На зов Києва. *Олена Теліга. Збірник*. Детройт – Нью-Йорк – Париж. 1977, с. 159-206.
2. Черкаська К. Україна Івана Шовгеніва. *Uahistory*. <https://uahistory.com/>
3. Філіпчук З. Літературна Шевченкіана міжвоєнної Праги. Постаті, документи, вірші. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2010, № 2, с. 70-75.
4. Пеленська О. Олена Теліга виділялася насамперед тим, що це була сила таємна – Гнатюк. *Radio svoboda*. <https://www.radiosvoboda.org/a/28631131.html>
5. Філіпчук З. Літературна Шевченкіана міжвоєнної Праги. Постаті, документи, вірші. *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2011, № 1-2, с. 141-146.
6. Голембовська Т. Творчість Олени Теліги в літературознавчих дослідженнях: аспект ідентичності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2014, № 2(32), с. 43-50.
7. Клен Ю. Ще раз про сіре, жовте і про Вістникову квадригу. *Вісник. Кн. 6*. Торонто. 1935, с. 419–426.
8. Маланюк Є. Розповідь про Лену. *Олена Теліга. Збірник*. Детройт – Нью-Йорк – Париж. 1977, с. 328-331.
9. Донцов Д. Поетка вогненних меж. *Олена Теліга. Збірник*. Детройт – Нью-Йорк – Париж. 1977, с. 431-439.
10. Миронець Н. Олена Теліга. О краю мій... *Твори, документи, бібліографічний нарис*. Київ, 1999, 496 с.
11. Теліга О. Поезія. Проза та публіцистика. *Збірник*. Детройт – Нью-Йорк – Париж. 1977, с. 159-206.
12. Сеник І. Життя кружляє на вузькій межі. *Жінка*. Київ. 1992, № 7, с. 7-9.
13. Жулинський М. Олег Ольжич і Олена Теліга. Пішла, бо знала що повернеться *Українське життя в Севастополі*. http://ukrlife.org/main/evshan/teliha_0.html

References:

1. Zhdanovych, O. (1977). Na zov Kyieva [At the call of Kyiv]. *Olena Teliha. Zbirnyk*. Detroit – Niu-York – Paryzh, s. 159-206 [in Ukrainian].
2. Cherkaska, K. (2017). Ukraina Ivana Shovheniva [Ukraine Ivan Shovgeniv]. *Uahistory*. Retrieved from <https://uahistory.com/> [in Ukrainian].
3. Filipchuk, Z. (2010) Literaturna Shevchenkiana mizhvoiennoi Prahy [Literary Shevchenkian interwar Prague. Figures, documents, poems.]. *Postati, dokumenty, virshi. Ukrainska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*. № 2. s. 70-71 [in Ukrainian].
4. Pelenska, O. (2017) Olena Teliha vydilialasia nasampered tym, shcho tse bula syla taiemna – Hnatiuk [Elena Teliga stood out first of all because it was a secret power - Hnatiuk]. *Radio svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28631131.html> [in Ukrainian].
5. Filipchuk, Z. (2011) Literaturna Shevchenkiana mizhvoiennoi Prahy [Literary Shevchenkian interwar Prague. Figures, documents, poems.]. *Postati, dokumenty, virshi. Ukrainska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*. № 1-2. s. 141 [in Ukrainian].

6. Holembovska, T. (2014) Tvorchist Oleny Telihy v literaturoznavchyykh doslidzhenniakh: aspekt identychnosti [The creativity of Elena Teliga in literary studies: the aspect of identity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii.* № 2(32) , s. 43-50 [in Ukrainian].

7. Klen, Yu. (1935). Shche raz pro sire, zhovte i pro Vistnykovu kvadryhu [Once again about gray, yellow and about the Vistnikov Quadriga]. *Vistnyk.* Kn. 6. Toronto s. 419–426 [in Ukrainian].

8. Malaniuk, Ye. (1977). Rozpovid pro Lienu [The story of Lena]. *Olena Teliha. Zbirnyk.* Detroit – Niu-York – Paryzh, s. 328-331. [in Ukrainian]

9. Dontsov, D. (1977). Poetka vohnennykh mezh [Poet of fiery borders]. *Olena Teliha. Zbirnyk.* Detroit – Niu-York – Paryzh, s. 431-439. [in Ukrainian].

10. Myronets, N. (1999). Olena Teliha. O kraiu mii... [Oh the land ...]. *Tvory, dokumenty, bibliografichni narys.* Kyiv, 496 s [in Ukrainian].

11. Teliha O. Poeziia. Proza ta publitsystyka [Poetry. Prose and journalism]. *Zbirnyk.* Detroit – Niu-York – Paryzh, s. 11-120.

12. Senyk, I. (1992). Zhyttia kruzhliaie na vuzkii mezhi [Life circles on a narrow border]. *Zhinka.* Kyiv, № 7. s. 7-9. [in Ukrainian].

13. Zhulynskyyi, M. Oleh Olzhych i Olena Teliha [Oleg Olzhych and Olena Teliga. She left because she knew she would return]. *Pishla, bo znala shcho povernetsia Ukrainske zhyttia v Sevastopoli.* Retrieved from http://ukrlife.org/main/evshan/ teliha_0.html [in Ukrainian].